

PRACE NAUKOWE

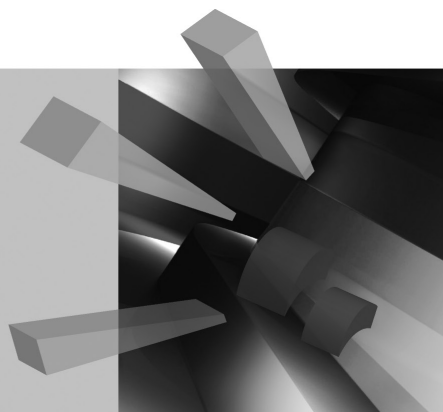
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

298

Budowa gospodarki opartej na wiedzy w Polsce – modele i doświadczenia

Redaktorzy naukowi

Mieczysław Moszkowicz

Robert Kamiński

Marek Wąsowicz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redaktor Wydawnictwa: Joanna Świrska-Korlub

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2013

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-338-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Roman Chorób: Wiedza jako determinanta rozwoju innowacyjnych form powiązań integracyjnych	11
Zbigniew Chyba: Pracownicy wiedzy a kreowanie innowacji technologicznych w przedsiębiorstwach.....	19
Ryszard Rutka, Małgorzata Czerska: Ewolucja uwarunkowań partycypacji bezpośredniej w drugiej dekadzie transformacji polskiej gospodarki	27
Jarosław Domański: Postawy wobec ryzyka w badaniach organizacji <i>non profit</i>	40
Marzena Hajduk-Stelmachowicz: System zarządzania środowiskowego a ekoinnowacyjność, ekowydajność, efektywność.....	48
Irena K. Hejduk, Wiesław M. Grudzewski, Monika Wańtuchowicz: Zaufanie w zintegrowanym modelu <i>sustainable enterprise</i>	56
Honorata Howaniec: Polityka klastrowa w Polsce a innowacyjność MSP....	71
Wiesław Kotarba: Problemy ochrony dóbr niematerialnych.....	83
Rafał Krupski, Katarzyna Piórkowska: Użyteczność wiedzy i innych zasobów niematerialnych dla innowacji i replikacji w badaniach empirycznych.....	93
Joanna Kurowska-Pysz: Rola pracowników wiedzy w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw	105
Anna Kwiotkowska: Przedsiębiorstwa odpryskowe jako forma współpracy nauki i biznesu. Modele konfiguracyjne.....	113
Mieczysław Moszkowicz: Wiedza i kompetencje w gospodarce.....	120
Edmund Pawłowski: Zmiany w strukturach organizacyjnych polskich przedsiębiorstw w kontekście rozwoju gospodarki opartej na wiedzy.....	128
Jadwiga Rudek: Rynek pracy w Unii Europejskiej jako element gospodarki opartej na wiedzy.....	138
Łukasz Skowron: Holistyczny model relacyjny motywacji pracownika i satysfakcji klienta.....	145
Elżbieta Izabela Szczepankiewicz: Wymagania kwalifikacyjne wobec kadr nowoczesnej gospodarki.....	153
Arkadiusz Świadek, Katarzyna Szopik-Depczyńska: Dostawcy w łańcuchu dostaw w kształtowaniu innowacyjności polskiego przemysłu – studia przypadków.....	162

Stefan Trzcieliński: Niektóre symptomy zmiany strategii przedsiębiorstw. Wstępne wyniki badań wpływu GOW	170
Małgorzata Wachowska: Problem nadmiernej podaży wiedzy w warunkach gospodarki opartej na wiedzy	179
Łukasz Wawrzynek: Efektywność procesów w oparciu o wiedzę na przykładzie wdrożenia standaryzacji w organizacji międzynarodowej.....	187
Grażyna Węgrzyn: Sektor usług w gospodarce opartej na wiedzy a zmiany w zatrudnieniu	196
Magdalena K. Wyrwicka: <i>Foresight</i> sieci gospodarczych w kontekście transformacji wiedzy. Wyniki badań na przykładzie Wielkopolski.....	205
Przemysław Zbierowski: Przedsiębiorczość i innowacje w gospodarce opartej na wiedzy – wyniki badań Globalnego Monitora Przedsiębiorczości...	216

Summaries

Roman Chorób: Knowledge as a determinant of innovative structures of integration links development.....	18
Zbigniew Chyba: Knowledge workers and the creation of technological innovations in enterprises	26
Ryszard Rutka, Małgorzata Czerna: The evolution of direct participation determinants in the second decade of Polish economy transformation.....	39
Jarosław Domański: Attitudes to risk in the research of nonprofit organizations.....	47
Marzena Hajduk-Stelmachowicz: Environmental Management System and the eco-innovation, eco-efficiency, ecological effectiveness.....	55
Irena K. Hejduk, Wiesław M. Grudzewski, Monika Wańtuchowicz: Trust in sustainable enterprise integrated model.....	70
Honorata Howaniec: Cluster policy in Poland and innovation of SME's.....	82
Wiesław Kotarba: Problems in the protection of intangible goods	92
Rafał Krupski, Katarzyna Piórkowska: Usefulness of knowledge and other intangible resources for innovation and replication in empirical research	104
Joanna Kurowska-Pysz: The role of knowledge workers in the innovative activities of companies	112
Anna Kwiotkowska: Academic enterprise as a form of cooperation between science and business. Configurational models.....	119
Mieczysław Moszkowicz: Knowledge and competence in economy	127
Edmund Pawłowski: Changes in organizational structures of Polish enterprises in the context of knowledge based economy development.....	137
Jadwiga Rudek: Labor market in the European Union as an element of knowledge based economy	144
Łukasz Skowron: Holistic relational model of employee's motivation and customer's satisfaction.....	152

Elżbieta Izabela Szczepankiewicz: Qualification requirements for the staff of modern economy	161
Arkadiusz Świadek, Katarzyna Szopik-Depczyńska: Suppliers in the supply chain in the formation of Polish industry innovativeness. Case study	169
Stefan Trzcieliński: Some symptoms of change of business strategy. Preliminary results of the impact of KBE	178
Małgorzata Wachowska: Problem of excessive supply of knowledge in the conditions of knowledge-based economy	186
Łukasz Wawrzynek: Effectiveness of processes based on knowledge on the example of implementation of standardization in an international organization	195
Grażyna Węgrzyn: Shifting employment patterns in the service sector of knowledge-based economy	204
Magdalena K. Wyrwicka: Foresight of economic networks in the context of knowledge transformation. Research findings in Wielkopolska region	215
Przemysław Zbierowski: Entrepreneurship and innovations in knowledge based economy – Global Entrepreneurship Monitor empirical research....	225

Wiesław Kotarba
Politechnika Warszawska

PROBLEMY OCHRONY DÓBR NIEMATERIALNYCH

Streszczenie: W swoim założeniu ochrona prawna dóbr niematerialnych ma sprzyjać rozwojowi cywilizacyjnemu. Ostatnio jednak coraz częściej pojawiają się pytania, czy założenie to jest nadal aktualne. Artykuł jest próbą oceny wybranych obszarów systemów ochrony własności intelektualnej i wskazania ich wad odpowiedzialnych za coraz większy rozdźwięk pomiędzy rozwiązaniami zawartymi w prawie własności intelektualnej a pożądaną dostępnością do chronionych dóbr niematerialnych.

Słowa kluczowe: dobra niematerialne, własność intelektualna, własność przemysłowa, wynalazek, utwór.

1. Wstęp

Przez dobra niematerialne rozumieć należy wytwory szeroko rozumianej twórczości, będącej efektem przede wszystkim wiedzy, umiejętności, talentu, postrzegania i interpretacji zdarzeń oraz relacji pomiędzy nimi. Własność ustanowiona prawem na dobrach niematerialnych to tzw. własność intelektualna. Prawa wynikające z własności intelektualnej mają określony zakres podmiotowy, przedmiotowy, terytorialny i czasowy. Podlegają także określonym ograniczeniom (dozwolony użytek prywatny, dozwolony użytek publiczny, wyczerpanie praw wyłącznych).

Ochrona prawna dóbr niematerialnych, w swoim założeniu, ma sprzyjać rozwojowi cywilizacyjnemu. Ostatnio jednak coraz częściej pojawiają się pytania, czy założenie to jest aktualne. Zauważalny jest bowiem coraz większy rozdźwięk między rozwiązaniami zawartymi w prawie a pożądaną dostępnością do chronionych dóbr niematerialnych. Egzekwowanie prawa staje się coraz bardziej iluzoryczne, i to pomimo rozbudowywanych restrykcji karnych, pokazowych działań organów ścigania oraz akcji propagandowych prowadzonych przez specjalnie tworzone w tym celu organizacje. Dochodzi, i to w skali międzynarodowej, do protestów wielu środowisk twórczych i użytkowników dóbr niematerialnych¹ Uważa się, że roz-

¹ W ostatnim czasie protesty te (blokowanie stron internetowych, zamieszki uliczne) związane były z próbami wprowadzenia nowych regulacji w zakresie zwalczania obrotu towarami podrobionymi o nazwie ACTA (*Anti-Counterfeiting Trade Agreement*) – Umowa Handlowa Dotycząca Zwalczania

wiązania zawarte w obowiązujących w skali świata systemach prawnych ochrony własności intelektualnej nie nadążają za dynamicznie zachodzącymi zmianami w obszarze twórczości, będących efektem głównie rozwoju technologii w zakresie telekomunikacji, komputeryzacji i Internetu. Podejmując próbę, chociaż częściowej, odpowiedzi na te pytania, dokonamy prezentacji i oceny wybranych obszarów systemów ochrony własności intelektualnej. Będą to: kwalifikowanie dóbr niematerialnych do ochrony i jej uzyskiwanie (powstawanie własności intelektualnej), zakres monopolu z własności intelektualnej oraz dostęp do informacji o własności intelektualnej².

2. Kwalifikowanie dóbr niematerialnych do ochrony i jej uzyskiwanie (powstawanie własności intelektualnej)

Wśród dóbr niematerialnych, które mogą podlegać ochronie, jeśli spełniają określone prawem kryteria, można wyróżnić trzy grupy. Najliczniejsza jest grupa różnego rodzaju utworów³ wyrażonych słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne, programy komputerowe), utworów plastycznych, fotograficznych, lutniczych, wzornictwa przemysłowego, architektonicznych, architektoniczno-urbanistycznych i urbanistycznych, muzycznych i słowno-muzycznych, scenicznych, sceniczno-muzycznych, choreograficznych i pantomimicznych, audiowizualnych, w tym filmowych, opracowań cudzego utworu, baz danych itp. Drugą grupę stanowią przedmioty zaliczane do tzw. własności przemysłowej⁴ (wynalazki w dowolnej dziedzinie techniki, wzory użytkowe, wzory przemysłowe, topografie układów scalonych, znaki towarowe, oznaczenia geograficzne). Trzecia grupa przedmiotów to takie, których nie można jednoznacznie zakwalifikować ani do utworów ani do własności przemysłowej. Wymienić tu należy: *know-how*, bazy danych niebędące utworami, nowe odmiany roślin, domeny internetowe.

W ostatnich dziesięcioleciach następował proces ciągłego poszerzania zakresu dóbr niematerialnych, które obejmowano ochroną prawną. Dotyczyło to przykładowo: wynalazków farmaceutycznych⁵, produktów biotechnologii, produktów prze-

Obrotu Towarami Podrobionymi między Unią Europejską i jej Państwami Członkowskimi, Australią, Kanadą, Japonią, Republiką Korei, Meksykańskimi Stanami Zjednoczonymi, Nową Zelandią, Republiką Singapuru, Konfederacją Szwajcarską i Stanami Zjednoczonymi Ameryki oraz z tzw. antypirackimi ustawami w USA: SOPA (*Stop Online Piracy Act*) i PIPA (*Protect IP Act*).

² Są to wybrane elementy modelu zarządzania wiedzą chronioną. Por. [Kotarba 2006, s. 84-87].

³ Niezależnie od ochrony utworów prawa wyłączne przysługują do: artystycznych wykonania, do fonogramów i wideogramów, do nadań (swoich) programów, do pierwszych wydań (po upływie ochrony), do wydań naukowych i krytycznych niebędących utworami, a także pewnej części utworów, na które ochrona wygasła. Prawa te nazywane są prawami pokrewnymi.

⁴ Nie można uznać za poprawne wyodrębnianie własności przemysłowej z własności intelektualnej. Przedmioty własności przemysłowej (wynalazki, wzory itd.) to również wytwory intelektu.

⁵ Jeszcze w latach 60. XX wieku powszechnie uważano, że rozwiązania dotyczące leków nie powinny być, ze względów humanitarnych, chronione jako własność intelektualna.

mian jądrowych, topografii układów scalonych, utworów audiowizualnych, programów komputerowych, baz danych będących utworami, baz danych niebędących utworami, domen internetowych, a nawet metod biznesowych. Systemy ochrony własności intelektualnej są wciąż rozwijane w skali międzynarodowej, w zakresie nie tylko przedmiotowym, ale również wzmocnienia ochrony, w tym poszerzenia wachlarza sankcji za naruszanie praw wyłącznych. Wysokie standardy ochrony ustanowiono w Porozumieniu w sprawie Handlowych Aspektów Praw Własności Intelektualnej⁶ (TRiPS – 1994 r.), obejmującym kraje Światowej Organizacji Handlu.

Teoretycznie własność intelektualna powstaje tylko w przypadku takich wytworów intelektu, które posiadają wymagane prawem cechy, w szczególności takie, jak: techniczny charakter⁷, nieoczywistość, wkład twórczy, użyteczność, indywidualny charakter, oryginalność. Kryteria te nie są jednoznacznie ani definiowane (co wynika z ich specyfiki), ani jednoznacznie interpretowane. Oznacza to, że w jednym kraju na dany wytwór intelektu można uzyskać ochronę, a w innym nie można jej uzyskać. Przykładowo: formalnie w Unii Europejskiej nie jest możliwe patentowanie programów komputerowych, jednak zarówno Europejski Urząd Patentowy (EUP), jak i krajowe urzędy patentowe dały tysiące patentów na te programy.

Przy tworzeniu własności intelektualnej inaczej traktowane są dobra niematerialne chronione prawem autorskim, czyli utwory, a inaczej – dobra chronione w ramach prawa własności przemysłowej. W pierwszym przypadku za utwór uznaje się najczęściej każdy przejaw działalności twórczej⁸ o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia. Nie sprawdza się jednak występowania najważniejszej cechy, jaką jest indywidualny charakter utworu. Powstanie ochrony utworu nie wymaga bowiem spełnienia jakichkolwiek formalności. Prawa wyłączne powstają w momencie stworzenia utworu. Sprawdzanie, czy prawa wyłączne faktycznie przysługują, ma miejsce wyłącznie wtedy, gdy podmiot oskarżony o ich naruszenie wykaże przed sądem, że ochrona prawna nie powinna przysługiwać danemu dobru niematerialnemu. Przeprowadzenie jednak takiego dowodu jest bardzo utrudnione ze względu na istnienie różnych interpretacji kryterium indywidualnego charakteru. Stosowane są tu dwa zasadnicze podejścia. Pierwsze kojarzy indywidualny charakter utworu z osobistą interpretacją i przeniesieniem indywidualnych cech twórcy na jego utwór. Drugie natomiast koncentruje się na oryginalności utworu⁹. Coś, co w kraju X zostanie uznane za chroniony utwór, może nie być za taki uznane w kraju Y, np. z tego powo-

⁶ Dz.U. L 336 z 23.12.1994.

⁷ W USA i w Japonii, inaczej niż w Unii Europejskiej, uważa się, że sam fakt, że wynalazek korzysta z komputera lub nadaje się do wykorzystania przez komputer, świadczy o tym, że jest to wynalazek dotyczący techniki i może być opatentowany.

⁸ Ale wynalazek chroniony patentem, choć jest wytworem intelektu, nie może być uznany za utwór podlegający ochronie. Uważa się, że wynalazki powstają w sposób przewidywalny, że są efektem nagromadzonej wiedzy i doświadczeń.

⁹ Szerzej: [Kotarba 2012, s. 94].

du, że w kraju tym prawo stawia wyższe wymogi oryginalności. W przypadku dóbr chronionych prawem własności przemysłowej uzyskiwanie ochrony realizowane jest w drodze rejestracji. W części jest to rejestracja z pełnym badaniem cech dobra, które ma podlegać ochronie (zwykle dotyczy to np. wynalazków i znaków towarowych). W części prowadzone są badania uproszczone, a w części dokonywana jest rejestracja bez badań¹⁰. Zawsze jednak w trybie rejestracji wydawany jest dokument potwierdzający istnienie ochrony (własności intelektualnej). Systemy w pełni badawcze są jednak kosztowne i wymagają prowadzenia, niekiedy długotrwałych (np. przy wynalazkach jest to około 3 lat, a często ponad 3 lata) procedur. Oznacza to często w wielu sytuacjach, że ubieganie się o ochronę pozbawione jest racjonalności, szczególnie gdy rozwiązanie charakteryzuje się krótkim okresem życia. Trzeba też mieć świadomość, że badania nie dają i nie mogą dać, w związku z dynamicznie powiększającymi się zasobami materiału badawczego określającego np. stan techniki, całkowitej pewności co do poprawności udzielenia ochrony. Ponadto udzielanie ochrony w drodze rejestracji wymaga realizacji określonych procedur. Na świecie funkcjonują procedury krajowe, regionalne, międzynarodowe i hybrydowe (regionalno-międzynarodowe)¹¹. Procedury te są dość skomplikowane, a do tego w dużym stopniu zróżnicowane. Ich prowadzenie wymaga posiadania obszernej, szczegółowej wiedzy o systemach ochrony i zasadach jej udzielania. Uzyskanie w tej sytuacji ochrony w wielu krajach wiąże się zwykle z potrzebą zaangażowania specjalistów znających nie tylko zasady, ale i praktykę postępowania w danej procedurze.

Bardzo często dobra niematerialne tworzą skomplikowane konglomeraty dóbr wykorzystywanych do tworzenia kolejnych dóbr niematerialnych i materialnych. Wiele z dóbr niematerialnych może zaistnieć tylko dzięki dobrom materialnym i odwrotnie: wiele dóbr materialnych powstaje dzięki dobrom niematerialnym. Trudno ustalić strukturę powstających tu łańcuchów przyczynowo-skutkowych. Przykładowo: w komputerze, jako wytworze materialnym, zawartych jest wiele wytworów myśli ludzkiej (dóbr niematerialnych). Dziś komputery mogą być wykorzystane do tworzenia, odtwarzania (ożywiania) i rozpowszechniania innych dóbr niematerialnych. Internet nie mógł powstać i rozwinąć się do aktualnej postaci bez opracowania i wdrożenia nowych technik w zakresie telekomunikacji, bez kolejnej generacji komputerów i odpowiedniego ich oprogramowania. Do globalnej sieci trafiają i mogą być z niej pozyskiwane nie tylko wszelkiego rodzaju utwory: naukowe, filmowe, muzyczne, plastyczne itd., stworzone pierwotnie poza tą siecią, ale też utwory powstające właśnie dzięki istnieniu sieci. Wiele utworów artystycznych, w tym fotograficznych, filmowych, muzycznych, nie mogłoby w ogóle powstać w prezentowanej przez ich twórców postaci, gdyby twórcy ci nie dysponowali nowoczesnym sprzętem i efektami postępu w zakresie techniki komputerowej, powstałymi też, oczywiście, na bazie innych dóbr niematerialnych i materialnych. W tej sytuacji

¹⁰ Dla niektórych dóbr mogą być stosowane zarówno systemy z pełnym badaniem, jak i bez potrzeby rejestracji (dotyczy to np. wzorów zdobniczych czy znaków towarowych); [Kotarba 2012, s. 19-21].

¹¹ Szerzej: [Kotarba 2012, s. 21-23 i dalsze].

trudno odróżnić dobra niematerialne, które powinny być przedmiotem ochrony (własnością intelektualną), od dóbr wolnych, stanowiących domenę publiczną. Oznacza to w praktyce, że często dobra niematerialne, uważane przez dany podmiot za podlegające ochronie, obiektywnie rzecz biorąc, wcale takiej ochronie nie podlegają albo też powinny jej podlegać wyłącznie w pewnej części.

3. Zakres monopolu z własności intelektualnej

Jedną z istotnych wad systemów własności intelektualnej jest brak jednoznacznego określenia faktycznego zakresu uzyskanej ochrony (wyłączności). Dotyczy to nawet systemu patentowego, w którym zakres ochrony patentowej określany jest w dokumencie patentowym, w części nazywanej: „zastrzeżenia patentowe”. Doktryna prawa wciąż, nie tylko w Polsce, nie może zaproponować jednolitych zasad postępowania. Nie rozstrzygnięto, która z dwóch dominujących koncepcji jest tu najbardziej właściwa. Pierwsza z nich zakłada (moim zdaniem słusznie) literalne (ściśle) interpretowanie zastrzeżeń patentowych, druga natomiast – szerokie – wykorzystujące tzw. teorię ekwiwalentów, zakładającą, że użyte środki techniczne są równoważne, gdy służą realizacji tego samego celu. Oznacza to w praktyce (moim zdaniem niesłusznie) zaliczanie szerokiego zakresu rozwiązań technicznych do powodujących naruszenie patentu.

Odrębny problem stanowi udostępnianie chronionych dóbr niematerialnych. Teoretycznie zakres upoważnienia do korzystania z tych dóbr określany jest pomiędzy licencjodawcą a licencjobiorcą w umowie¹². Zasada ta działa jednak poprawnie jedynie w przypadku zawierania pojedynczych (indywidualnych) umów. Ma to miejsce przede wszystkim w odniesieniu do dóbr niematerialnych zaliczanych do tzw. własności przemysłowej. Poważny problem powstaje natomiast w przypadku chronionych utworów, które nadają się do powszechnego wykorzystania, w tym głównie udostępnianych w sieci internetowej, np. programów komputerowych. Mamy tu do czynienia w praktyce nie z zawieraniem umów licencyjnych, ale z ich narzucaniem (wymuszaniem). Treści tych licencji są ponad miarę rozbudowywane, często są konstruowane w języku angielskim. Ich akceptacja przez korzystającego z danego dobra niematerialnego dokonywana jest niejako „w ciemno”. Trudno też zinterpretować sens istnienia wielu z tych licencji. Przykładowo, co oznacza zastrzeżenie w rodzaju „użytek niekomercyjny” w sytuacji, gdy w praktyce nikt nie zastanawia się nad tym, że łamie prawo, przygotowując na prywatnym komputerze artykuły czy prezentacje w celu ich opublikowania za wynagrodzeniem? Albo: jak należy rozumieć odpłatne udostępnianie programu komputerowego na zasadzie „taki, jaki jest”?

Wiele kontrowersji i nieporozumień powoduje istnienie bardzo zróżnicowanych co do zakresu tzw. ograniczeń praw wyłącznych. Do nich należy zaliczyć przede

¹² Na ten temat istnieje wiele publikacji. Patrz np. [Dereń 2011, s. 351-390].

wszystkim wynikające z czasowego i terytorialnego charakteru tych praw oraz tzw. dozwolony użytek, czyli zakres dopuszczalnego korzystania z obcej własności intelektualnej. Czas trwania praw wyłącznych jest istotnie zróżnicowany w zależności od przedmiotu własności intelektualnej. Patent na wynalazek udzielany jest na 20 lat od daty zgłoszenia wynalazku w Urzędzie Patentowym. Dwudziestoletni okres ochrony patentowej wprowadzono w Polsce w 1993 r.¹³ Taki okres ochrony patentowej jest obecnie standardem światowym. Wzory użytkowe podlegają ochronie przez 10 lat, wzory przemysłowe – przez 25 lat. Oznaczenia (znaki towarowe, oznaczenia geograficzne, nazwy handlowe, domeny internetowe) mogą podlegać ochronie bez ograniczeń czasowych, jeśli ich właściciel będzie tym zainteresowany. Autorskie prawa majątkowe do utworów mogą trwać 100 lat i więcej. Gasną z upływem pełnych 70 lat¹⁴ następujących po roku, w którym zmarł twórca (współtwórca, który przeżył pozostałych). Prawa majątkowe producentów fonogramów i wideogramów trwają 50 lat, licząc od roku sporządzenia, a nadań programów radiowych i telewizyjnych – 50 lat, licząc od roku pierwszego nadania.

W systemie ochrony własności intelektualnej funkcjonuje bardzo wiele, zróżnicowanych i odnoszących się praktycznie odrębnie do każdego rodzaju praw wyłącznych, zasad określających rodzaje działań niepowodujących naruszenia tych praw. Przykładowo przy chronionych wynalazkach mowa jest o możliwości stosowania wynalazku do dokonania jego oceny, analizy albo nauczania oraz do celów badawczych i doświadczalnych i korzystania z wynalazku w celu uzyskania rejestracji bądź zezwolenia. Przedmiotem wielu kontrowersji jest tu dopuszczalność wymienionych działań w trakcie trwania patentu w celu wejścia na rynek z rozwiązaniem według wynalazku w momencie wygaśnięcia praw wyłącznych¹⁵. Wiele pytań powstaje w związku z interpretacją tzw. dozwolonego użytku własnego (osobistego), oznaczającego możliwość nieodpłatnego korzystania z już rozpowszechnionego utworu. Można korzystać z utworu dla własnych celów przez osobę, która nabyła (legalnie) egzemplarz utworu, pod warunkiem że nie łączy się takie korzystanie z osiągnięciem korzyści majątkowych. Dopuszczalne jest także korzystanie z utworu przez krąg osób pozostających w związku osobistym, w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub w relacji towarzyskiej z osobą, która nabyła (legalnie) egzemplarz utworu. Ponadto zasada ta zawiera wyjątki – nie dotyczy programów komputerowych, a w przypadku elektronicznych baz danych spełniających cechy utworu swobodne korzystanie z nich jest możliwe jedynie dla własnego użytku naukowego niezwiązanego z celem zarobkowym. W zakresie tzw. dozwolonego użytku publicznego istnieje wiele szczegółowych regulacji prawnych ustalających zakres tego użytku przy korzystaniu z utworów przez: środki przekazu – prasę, radio,

¹³ Do tego czasu wynosił on 15 lat.

¹⁴ Z inicjatywy Unii Europejskiej i USA w latach 90. wiele państw wydłużyło okres ochrony z 50 do 70 lat po śmierci autora. W 1993 r. Unia Europejska zobowiązała państwa członkowskie do ochrony w okresie 70 lat po śmierci autora.

¹⁵ Szerzej: [Kotarba (red.) 2006, s. 100-102].

telewizję, instytucje naukowe i oświatowe, biblioteki, archiwa i szkoły, ośrodki informacji lub dokumentacji, osoby niepełnosprawne itd. Zalicza się tu też tzw. prawo cytatu, które zezwala na to, aby: bez wynagrodzenia twórcy przytaczać urywki rozpowszechnionych utworów lub drobne utwory w całości w zakresie uzasadnionym wyjaśnianiem, analizą krytyczną, nauczaniem lub prawami gatunku twórczości, natomiast za wynagrodzeniem twórcy – w celach dydaktycznych i naukowych, zamieszczać rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów w podręcznikach i wypisach. Pomijając brak określenia wymienianych tu pojęć, takich jak: „urywki”, „drobne utwory”, „podręcznik”, „wypisy” itd., zapytać należy np., jak postępować, gdy wydawnictwo jest jednocześnie monografią i podręcznikiem?

Wprowadzenie do obrotu chronionego produktu albo oryginału czy egzemplarza utworu na terytorium Europejskiego Obszaru Gospodarczego (w dowolnym państwie tego obszaru) wyczerpuje prawo do zezwalania na dalszy obrót takim egzemplarzem. Udostępnienie utworu, np. muzycznego, w sieci internetowej, radiu czy telewizji uważane jest jako niepodlegające zasadzie wyczerpania praw, bo nie ma tu wprowadzenia do obrotu fizycznie istniejącego egzemplarza.

Wynagrodzenie twórcy (właściciela praw wyłącznych) oparte jest w przypadku chronionych rozwiązań technicznych o zasadę partycypacji w korzyściach producenta uzyskiwanych z tytułu wprowadzania do obrotu wyrobu, w którym zawarte jest to rozwiązanie, np. wynalazek. Korzystanie z wyrobu przez jego nabywcę nie wiąże się z jakimikolwiek opłatami na rzecz twórcy. Kupując samochód, nawet nie zdajemy sobie sprawy z tego, ile chronionych dóbr niematerialnych jest w nim wykorzystanych. Nie ma żadnych ograniczeń w używaniu tego samochodu przez dowolną osobę i w dowolnym celu, w tym komercyjnym. Możemy go wypożyczyć, wynająć, sprzedać. Z zupełnie inną sytuacją mamy do czynienia w przypadku korzystania z utworów. Tu wynagrodzenie przysługuje (z wyjątkiem tzw. dozwolonego użytku, o którym była mowa) na wszystkich tzw. polach eksploatacji utworu. Przykładowo za każdorazowe odtworzenie (w telewizji naziemnej, satelitarnej w konkretnej stacji radiowej itd.) utworu muzycznego czy innego pobierane jest wynagrodzenie na rzecz twórców (autor tekstu, kompozytor, reżyser, scenarzysta itp.), na rzecz artystów wykonawców (tancerze, soliści, orkiestra itd.) oraz na rzecz producentów (np. nagrań na DVD itp.). Ponadto wymienione podmioty mają prawo do partycypacji w funduszach tworzonych z opłat, które zobowiązani są wносить producenci i importerzy: komputerów, magnetofonów, magnetowidów, kserokopiarek, skanerów, czystych nośników i innych podobnych urządzeń umożliwiających pozyskiwanie kopii całości lub części egzemplarza opublikowanego utworu¹⁶. Wysokość opłat wynosi do 3% kwoty należnej z tytułu sprzedaży wymienionych wyrobów.

¹⁶ Tzw. *copyright levies* istnieje w większości państw Unii Europejskiej (oprócz np. Wielkiej Brytanii i Irlandii). Zdaniem Komisji Europejskiej opłaty te naruszają zasady rynku wewnętrznego, bo są różne w poszczególnych krajach. Za każdą sztukę iPoda pobiera się w Austrii 8 euro, we Francji – 15 euro, a w Szwecji – aż 35 euro. Jest to swego rodzaju kara za umożliwianie kopiowania utworów. Oczywiście zapomina się przy tym, że wymienione urządzenia sprzyjają rozpowszechnianiu utworów.

Opłaty wnoszą (też do 3%) posiadacze urządzeń reprograficznych, którzy prowadzą działalność gospodarczą w zakresie zwielokrotniania utworów dla własnego użytku osobistego osób trzecich. Ponadto producenci lub wydawcy egzemplarzy utworów literackich, muzycznych, plastycznych, fotograficznych i kartograficznych, które nie są już chronione, są obowiązani do przekazywania na Fundusz Promocji Twórczości wpłat wynoszących od 5 do 8% wpływów brutto ze sprzedaży egzemplarzy tych utworów (jest to tzw. fundusz martwej ręki). Wiele problemów rodzi wynagradzanie za korzystanie z utworów umieszczanych w Internecie, np. kopiowanie („ściągnięcie”) utworów muzycznych na własny użytek: uważane jest ono przez prawo za karygodne, odbywa się jednak na skalę masową i nie jest możliwe do wyeliminowania. Zamiast usankcjonowania tego stanu, pojawiają się różne pomysły, np. wprowadzenia dodatkowych opłat wnoszonych przez internautów.

4. Dostęp do informacji o własności intelektualnej

Korzystanie z systemów własności intelektualnej wymaga dostępu do informacji umożliwiających zidentyfikowanie aktualnie istniejącej własności intelektualnej. Szeroki dostęp do tych informacji, i to w skali światowej, możliwy jest wyłącznie w przypadku przedmiotów tzw. własności przemysłowej: rozwiązań (wynalazki, wzory) i oznaczeń (znaki towarowe, oznaczenia geograficzne) oraz nazw handlowych i domen internetowych. W przypadku chronionych utworów nie ma praktycznie żadnego dostępu do informacji o istniejących prawach¹⁷. Ustalenie faktu istnienia ochrony i jej zakresu, np. w sytuacji posądzenia o naruszenie praw autorskich, wymaga bezpośredniej konfrontacji powstałego dobra niematerialnego z cechami określonymi w prawie.

5. Podsumowanie

Przedstawiona – aczkolwiek fragmentarycznie¹⁸ – charakterystyka funkcjonujących aktualnie rozwiązań w zakresie ochrony własności intelektualnej wykazuje, jak się wydaje, że utrzymywanie istniejącego stanu, w świetle dynamicznego rozwoju techniki i technologii, może tylko pogłębiać narastający konflikt pomiędzy obowiązującym własnościowym modelem ochrony własności intelektualnej a praktyką jego stosowania. Model ten bazuje na rozwiązaniach powstałych jeszcze z końcem XIX wieku, które stworzono w zupełnie innym okresie rozwoju cywilizacyjnego świata. Przepisy prawa, szczególnie prawa autorskiego, są kazuistyczne, nieczytelne i zbędnie rygorystyczne. Wiedza w obszarze własności intelektualnej stała się wiedzą ta-

¹⁷ Dla części utworów są wprowadzane pewne dane przez organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi, lecz nie są one udostępniane do powszechnego użytku.

¹⁸ Patrz też: *Pora zmienić model ochrony znaków towarowych* w: [Kotarba 2001a, s. 201-209] czy *Dylematy własności intelektualnej na przykładzie ochrony programów komputerowych* w: [Kotarba 2010, s. 71-79].

jemną, dostępną jedynie dla specjalistów. Istniejący system ochrony rozwiązań technicznych z jednej strony nie daje małym i średnim podmiotom szans na ochronę własnych innowacyjnych rozwiązań i czerpanie z tego tytułu korzyści z drugiej zaś naraża je na straty z tytułu sankcji związanych z naruszeniem rosnących w dużym tempie cudzych praw wyłącznych i wyrafinowanych działań ze strony mocnych konkurentów. Dysponowanie chronionymi dobrami niematerialnymi staje się domeną coraz mniejszej liczby organizacji i służy umacnianiu ich monopolistycznej pozycji. W tej sytuacji wydaje się za zasadne wypracowanie nowych, zasad ochrony własności intelektualnej sprzyjających szeroko rozumianemu rozwojowi działalności intelektualnej. W pierwszej kolejności należy wyeliminować automatyzm uzyskiwania ochrony dla utworów, sprzyjający ich bezpodstawnemu zawłaszczaniu, radykalnie zmniejszyć różnice między prawem patentowym a prawem autorskim (pola eksploatacji, czas trwania), rozszerzyć tzw. dozwolony użytek utworów, wprowadzić reguły dla otwartych zasobów wiedzy i wolnego oprogramowania, wyeliminować domniemanie winy przez posądzonego o naruszenie praw wyłącznych.

W literaturze w dziedzinie nauk ekonomicznych, w szczególności nauk o zarządzaniu, coraz częściej podnoszone są zagadnienia związane z zarządzaniem własnością intelektualną¹⁹. Istnieje jednak pilna potrzeba podjęcia szeroko zakrojonych badań ekonomicznych i organizacyjnych aspektów ochrony własności intelektualnej i przedkładania, popartych wynikami tych badań, propozycji zmian istniejącego stanu.

Literatura

- Dereń A.M., *Ochrona własności intelektualnej w obrocie gospodarczym*, Oficyna Wydawnicza PWSZ w Nysie, Nysa 2011.
- Jasiński A.H., *Ekonomika i zarządzanie innowacjami w warunkach zrównoważonego rozwoju*, [w:] A.H. Jasiński, R. Ciborowski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2013.
- Kotarba W., *Dylematy własności intelektualnej na przykładzie ochrony programów komputerowych*, [w:] M. Hopej, M. Moszkowicz, J. Skalik, *Wiedza w gospodarce i gospodarka oparta na wiedzy*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 93, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Kotarba W., *Model zarządzania wiedzą chronioną*, [w:] W. Kotarba (red.), *Ochrona wiedzy a kapitał intelektualny*, PWE, Warszawa 2006.
- Kotarba W., *Ochrona własności intelektualnej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2012.
- Kotarba W., *Pora zmienić model ochrony znaków towarowych*, [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 80-lecia rzecznictwa patentowego w Polsce*, Polska Izba Rzeczników Patentowych, Warszawa 2001a.
- Kotarba W., *Zarządzanie wiedzą chronioną w przedsiębiorstwie*, Instytut „ORGMASZ”, Warszawa 2001b.

¹⁹ Przykładowo patrz: [Kotarba 2001, s. 83-180; Kotarba 2003, s. 405-429; Kotarba (red.) 2006, s. 127-226; Kulawczuk 2009, s. 13-44; *Własność intelektualna...* 2009; Kotarba, Żurawowicz 2010, s. 347-369; Dereń 2011, s. 406-426; Kotarba 2012, s. 110-147; Jasiński 2013, s. 141-154].

- Kotarba W., *Zarządzanie wiedzą w ochronie własności intelektualnej*, [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 85-lecia ochrony własności przemysłowej w Polsce*, Urząd Patentowy RP, Warszawa 2003.
- Kotarba W., Żurawowicz L., *Strategie w zarządzaniu własnością intelektualną*, [w:] A. Adamczak, M. DuVall (red.), *Ochrona własności intelektualnej*, Uniwersytecki Ośrodek Transferu Technologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Kulawczuk P., *Strategie rozwoju międzynarodowego polskich przedsiębiorstw oparte na rozwoju własności intelektualnej. Wtyczne ramowe dla polskich przedsiębiorstw*, [w:] M. Bąk, P. Kulawczuk (red.), *Przedsiębiorczość intelektualna i technologiczna XXI wieku*, KIG, Warszawa 2009.
- Porozumienie w sprawie Handlowych Aspektów Praw Własności Intelektualnej, Dz.U. L 336 z 23.12.1994.
- Własność intelektualna. Wybrane aspekty ekonomiczne*, M.A. Weresa (red.), SGH, Warszawa 2009.

PROBLEMS IN THE PROTECTION OF INTANGIBLE GOODS

Summary: In principle, the protection of intangible goods is expected to support the development of our civilization. Recently, however, we observe more questions on whether this assumption is still valid. The article is an attempt to evaluate selected areas of intangible goods protection systems and to point out their deficiencies, which are responsible for creating a discrepancy between regulations on intangible goods protection and the accessibility to these goods.

Keywords: intangible goods, intellectual property, industrial property, innovation, invention, creation.